

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ

УДК 130.122: 37.013

DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2021.2.14>**Лаврова Лариса Василівна**

кандидат філософських наук, доцент,
завідувач кафедри виховання та культури здоров'я
КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради»
вул. Антоновича, 70, Дніпро, Україна
orcid.org/0000-0001-8027-3364

Братаніч Борис Володимирович

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри психології
КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради»
вул. Антоновича, 70, Дніпро, Україна
orcid.org/0000-0001-7175-924X

КУЛЬТУРА ЗДОРОВ'Я ЯК ПРЕДМЕТ ФІЛОСОФСЬКОГО РОЗГЛЯДУ

Актуальність проблеми. Інтегральною причиною виокремлення культури здоров'я як самостійного напрямку філософського дослідження слід уважати глобальні зміни у чинниках здоров'я. Принципи формування культури здоров'я впливають із відповідальності особистості за своє здоров'я та життя та орієнтують її на самостійну діяльність щодо розбудови своїх сутнісних сил і загалом здійснення процесу самоактуалізації. У плані соціально-освітнього простору культури здоров'я найбільш доречно говорити про цілеспрямоване культивування державної та суспільної ідеології здоров'я як інтегруючої основи його функціонування.

Мета дослідження полягає у визначенні світоглядно-ціннісної специфіки культури здоров'я у контексті її інтерпретації як предмета філософського дослідження.

Методи дослідження. Для визначення міждисциплінарної проблеми світоглядно-ціннісної специфіки культури здоров'я використовувалися компаративістський, системний, структурно-функціональний методи, а також методологічні настанови філософії освіти, філософії здоров'я, філософії культури та постнекласичні новації теорії пізнання.

Результати дослідження. Доцільно стверджувати, що культура здоров'я у ціннісному вимірі може бути інтерпретована як сукупність соціально схвалених цінностей, реалізованих через забезпечення необхідних передумов і умов для формування потреби й зацікавленості особистості у забезпеченні власного здоров'я у єдності всіх його видів. Найбільше значення при цьому має формування морально-духовного здоров'я, що відбувається й як процес морального виховання, й як процес формування духовності особистості. Загалом йдеться про процес становлення, розвитку і якісного перетворення морально-духовної свідомості особистості, що здійснюється під впливом усієї сукупності освітньо-соціальних чинників, що соціалізують особистість. Об'єднуючим і стабілізуючим чинником підпорядкування цілеспрямованому впливу стихійних складників має служити здоровий спосіб життя індивіда. Він здатний підтримувати процес формування культури здоров'я суспільства і забезпечувати відповідне наповнення моделі життя конкретної особистості та формування базових здоров'язберігаючих цінностей у сучасному суспільстві.

Ключові слова: філософія культури, філософія освіти, філософія здоров'я, культура здоров'я, здоровий спосіб життя, цінності.

Вступ. Проблема формування та збереження здоров'я людини у XXI ст. виходить за межі системи охорони здоров'я й переміщається у соціокультурно-ціннісну площину. Саме це

ставить проблему культури здоров'я в один ряд з іншими проблемами філософії культури. Нова система цінностей постмодерного характеру орієнтується на культивування здорової, життєздатної, гармонічної особистості, що актуалізує завдання розгляду на світоглядному та методологічному рівнях проблеми формування культури здоров'я.

Мета та завдання. Сьогодні проблема здоров'я й здорового способу життя вирішується на системному соціокультурному рівні і поставлена в ряд екзистенціальних проблем розвитку особистості. При цьому культура здоров'я розуміється як особистісна якість, що забезпечує формування, збереження й зміцнення здоров'я завдяки знанням і творчому осмисленню принципів здорового способу життя, розкриттю потенційних здатностей і можливостей особистості. Разом із тим розкриття філософської предметності культури здоров'я, зокрема у світоглядному аспекті, залишається малодослідженою проблемою. Це зумовлює мету дослідження як визначення світоглядно-ціннісної предметності культури здоров'я.

Методи дослідження зумовлені специфікою його предмета та необхідністю акцентувати філософський вимір міждисциплінарної проблеми аналізу культури здоров'я. Для досягнення поставлених завдань використовувалися компаративістський, системний, структурно-функціональний методи. Для визначення специфіки культури здоров'я у світоглядному плані використано методологічні засади філософії освіти, філософії здоров'я та філософії культури, а також методологічні настанови сучасної епістемології.

Результати. Акцентування саме культурного, а не лише освітнього аспекту проблеми пов'язане з тим, що має місце суттєва відірваність освітньої діяльності від культурної, оскільки освіта часто сприймається як просто отримання певних знань, а не оволодіння людьми наявною культурою у всіх сферах – від культури спілкування до духовної культури людства. Як відзначає В. Межуєв, «освіта й культура в сучасному світі далеко розійшлися між собою, що саме собою свідчить про глобальні зміни в суспільстві» [8, с. 10]. У межах розвивальної парадигми процес цілеспрямованого формування культури здоров'я розглядається як найбільш ефективний напрям вирішення проблеми як індивідуального здоров'я, так і здоров'я нації у цілому. За рахунок культивування культури здоров'я створюється механізм превентивного впливу на спосіб життя людей і забезпечення здорової життєдіяльності, що має допомогти вирішити глобальну проблему «ризиків для здоров'я» цивілізаційного походження. При цьому культура здоров'я інтерпретується достатньо широко – як конструктивні навички та вміння, які стосуються не лише підтримки тілесного здоров'я, а й психічної саморегуляції, духовної культури, соціальної комунікації тощо. Толерантність, емпатія, справедливість, товарицькість виступають такими самими елементами культури здоров'я, як і фізична підготовки та відсутність шкідливих звичок.

Про необхідність формування культури здоров'я деякі автори пишуть як про завдання сформувати головний напрям життя [5, с. 34]. На нашу думку, з культурою здоров'я пов'язане впровадження нового мислення щодо соціальних проблем здоров'я, загалом нових парадигмальних засад організації освітньо-культурної сфери, які фахівці називають постнекласичними. Як відзначають дослідники, науковий аналіз не залишає сумніву, що саме здоров'я населення визначає сьогодні перспективу й майбутність розвитку будь-якої країни та особистості [2, с. 10].

У зв'язку із цим постає завдання більш чіткого розкриття сутності методології формування культури здоров'я. Культура здоров'я дуже різноманітна, вона виражається в глибині й системності знань, сформованості гуманістичних ціннісних орієнтацій, у розвитку образного мислення, у розумінні національних традицій, у творчій ініціативі, емоційно-ціннісному ставленні, у здатності до спілкування тощо. Культура здоров'я реалізує аксіологічну, гносеологічну, регулятивну, комунікативну, адаптивну функції й містить у собі мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісно-практичний і емоційно-вольовий компоненти [10, с. 19–20].

У структурі культури здоров'я має бути кілька фундаментальних складників [6, с. 132–133]. По-перше, це система знань і уявлень, що відображають об'єктивні явища в процесі фізичного виховання, формування культури здоров'я й забезпечення здоров'я особистості. Вони зорієнтовані на оволодіння особистістю інформації, необхідної для розроблення, аналізу й виконання індивідуальної оздоровчої системи. Найбільше значення тут має донесення до особистості

сутності та значення здоров'я в єдності чотирьох його аспектів: духовного, психічного, соціального і фізичного, де перший відіграє роль системоутворюючої домінанти.

По-друге, це система потреб, цінностей і мотивацій, що зорієнтовані на оволодіння особистістю культурою здоров'я. В її основі має бути загальна система формування гуманістичних цінностей та цінностей самоактуалізації, у межах яких цілком логічно формується потреба бути здоровим як основа розбудови власних сутнісних сил та корисності суспільству й іншим людям. У цьому контексті цінності культури здоров'я слід уважати одним із наріжних камінців формування світогляду особистості загалом, оскільки вони прямо взаємодетермінуються із цінностями, що орієнтують на творчість, любов до людей, соціальну активність тощо. Культура здоров'я як система цінностей особистості може сформуватися лише на основі системного розуміння сутності людини, а для цього потрібне постійне осмислення цінності й змісту її життя [9, с. 87]. Такий рівень сформованості світогляду дасть змогу особистості домогтися високого духовного рівня здоров'я й у майбутньому прожити плідне та щасливе життя в гармонії з людьми, суспільством і собою.

По-третє, це практичні дії щодо формування власної системи забезпечення здорової життєдіяльності. Культура здоров'я набуває свого змісту лише тоді, коли вона трансформується у практичну діяльність особистості щодо забезпечення власного здоров'я. Наявність культури здоров'я реалізується у використанні практичних навичок здорової життєдіяльності, на основі яких формується індивідуальна оздоровча система. Особливо важливо забезпечити розуміння засад такої системи та творчий підхід до неї, щоб особистість могла протягом усього свого життя самостійно коректувати зміст індивідуальної оздоровчої системи. Вищим показником культури здоров'я, на нашу думку, слід уважати здатність особистості до творчості щодо забезпечення власної здорової життєдіяльності, що має виявлятися не лише в усвідомленні соціальної та особистісної значущості культури здоров'я, а й в умінні самостійно змінювати в разі потреби оздоровчі технології.

Сьогодні не можна знайти жодної сфери людської діяльності, яка не була б пов'язана з культурою здоров'я. Зі змінами, що відбуваються в усіх сферах життя українського суспільства, усе більш очевидною стає необхідність підходу до культури здоров'я не лише як до явища культури, у якому через співвідношення з ідеалами й устремліннями відбувається саморозкриття й самореалізації особистості [7, с. 124]. Виступаючи у вигляді певної структури поведінкових образів, сполучених із розумінням людини як цінності, культура здоров'я має стати важливим чинником формування цінностей не лише окремої людини, а й соціуму загалом.

Щоб високий рівень культури здоров'я став нормою для більшості людей, необхідні значні зміни у свідомості населення й одночасне реформування соціальної політики. Сьогодні в країні формується активний інтерес до культури здоров'я та здорового способу життя самими соціально-економічними реаліями. На цій основі в Україні виникає новий соціальний феномен, що виражається у зацікавленості громадян у збереженні здоров'я як основи матеріального й духовного благополуччя. Проте така зацікавленість ще не набула рис тривалої цілісної системи поведінки і вимагає серйозної підтримки з боку суспільства та держави. Е. Фромм цілком справедливо вказує на параметри здорового суспільства: «Здорове суспільство розбудовує здатність людини любити людей, стимулює творчу працю, розвиток розуму, об'єктивності, знаходження почуття відповідного Я, заснованого на відчутті своїх творчих сил. Нездорове суспільство породжує взаємну ворожнечу, недовіру, перетворює людину на об'єкт маніпуляції й експлуатації, позбавляє його почуття Я, що зберігається лише тією мірою, у якій людина підкоряється іншим або стає автоматом» [11, с. 157].

Наявність необхідних знань та володіння спеціальними вміннями й навичками з питань здоров'я дають змогу людині не лише зробити правильні висновки, а й правильно діяти як у звичайних і повсякденних, так і у відповідальних або кризових ситуаціях. Найбільш доречно говорити про цілеспрямоване культивування державної та суспільної ідеології здоров'я як інтегруючу основу його функціонування. Проблема ідеології здоров'я як основи загальносоціальної стратегії формування культури здоров'я вже займаються вітчизняні науковці [9, с. 93]. При цьому

ідеологія здоров'я сприймається у двох основних аспектах. По-перше, це те, яку питому вагу займає здоров'я як суспільна цінність у свідомості людей, політиці державного управління й різних галузях діяльності. А по-друге, це наскільки значиме індивідуальне й громадське здоров'я, виражене в різних формах суспільної свідомості: у політиці, моралі, праві, освіті, мистецтві, засобах масової інформації. Варто вказати, що визнання цінності й значимості здоров'я ще не означає існування ідеології здоров'я. Якщо ця ідея не пронизує всі галузі життєдіяльності суспільства, то в нього немає потреби в здоров'ї як важливої екзистенціональної цінності.

Окремо слід сказати про роль фізичної культури як складової частини культури здоров'я загалом. До жодної сфери людської діяльності прояв певної системи культурних цінностей не має такого безпосереднього етимологічного відношення, як до сфери культивування фізичних якостей людини, її тіла, плоті, яка перетворюється у цьому контексті з природної матерії на носія атрибутів культури людської цивілізації. Звідси, фізична культура як ціннісний аспект може бути інтерпретована як сукупність соціально схвалених цінностей, реалізованих через забезпечення необхідних передумов і умов для формування потреби й зацікавленості особистості у забезпеченні власного фізичного здоров'я у єдності з іншими його видами.

Сьогодні фізична культура спирається на достатньо розвинуту аксіологію людського тіла, тобто поняття людського тіла як цінності. Новітня епоха постмодерну створює нову доктрину «тіло як цінність», людська тілесність не просто є присутньою у світі, а приєднує себе до світу й у певному сенсі творить його [4, с. 20]. Згідно з такою концепцією, фізична культура, основний напрям якої – збереження й зміцнення здоров'я, насамперед, повинна розвиватися як культурологічна концепція тіла та процесу його формування.

Хоча морально-ціннісне орієнтування людини в практичній діяльності та соціальному бутті загалом є одним із головних культурних завдань, реально під впливом стихійних чинників медіакультурного простору формується людина, для якої духовно-моральна сфера виявляється другорядною. За таких умов навіть добре сформована мотивація до фізичної культури не дає позитивного результату, оскільки тілесне здоров'я, перетворене на самоціль, перетворюється на індивідуалістичний культ [1, с. 69].

Формування морально-духовного здоров'я відбувається й як процес морального виховання, й як процес формування духовності особистості. Загалом йдеться про процес становлення, розвитку та якісного перетворення морально-духовної свідомості особистості, що здійснюється під впливом усієї сукупності освітньо-культурних чинників, що соціалізують особистість. Варто відзначити, що об'єднуючим і стабілізуючим чинником підпорядкування цілеспрямованому впливу стихійних складників має служити спосіб життя індивіда. Зокрема, здоровий спосіб життя здатний підтримувати процес формування морально-духовної культури здоров'я суспільства і забезпечувати відповідне наповнення моделі життя конкретної особистості. Саме через здоровий спосіб життя культура здоров'я й у цьому разі забезпечує формування базових здоров'язберігаючих цінностей у сучасному суспільстві: життєздатності, життєспроможності, самозбереження, здоров'я людини [3, с. 104].

Висновки. Таким чином, як предмет філософського аналізу культура здоров'я розуміється як особистісна якість, що забезпечує формування, збереження й зміцнення здоров'я завдяки знанням і творчому осмисленню принципів здорового способу життя, розкриттю потенційних здатностей і можливостей особистості. За рахунок культивування культури здоров'я створюється механізм превентивного впливу на спосіб життя людей і забезпечення здорової життєдіяльності. Фізична культура повинна розвиватися як культурологічна концепція тіла й процесу його формування на основі духовно-моральних цінностей. Культура здоров'я є механізмом створення нової системи цінностей, яка відмовляється від суцільно матеріалістичної парадигми й орієнтується на парадигму поєднання матеріального та ідеального, де духовність, моральність, гуманістична свідомість будуть пріоритетними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко Ю. Науковий аналіз категорії «здоров'я» та «здоровий спосіб життя» з позиції педагогічної аксіології. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2014. Вип. 50. С. 63–71.

2. Борсяков Ю.И., Никишин С.В., Шишов А.В. Философия и экология здоровья. *Культура физическая и здоровье*. 2021. № 1(77). С. 9–12.
3. Философские проблемы здоровья / В.А. Бурцев и др. Казань : Олитех, 2019. 140 с.
4. Быховская И.М. Физическая культура как практическая аксеология человеческого тела. *Теория и практика физической культуры*. 1996. № 2. С. 17–23.
5. Загальна теорія здоров'я та здоров'язбереження : колективна монографія / за заг. ред. проф. Ю.Д. Бойчука. Харків : Вид. Рожко С.Г., 2017. 488 с.
6. Избаш Л.М. Структура та компоненти культури здоров'я особистості. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2015. № 11. С. 131–135.
7. Кучерявий О.Г. Культура здоров'я як цілісна властивість особистості й складова частина її загальної культури. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського*. 2011. № 9–10. С. 121–126.
8. Межуев В.М. Культура и история. Москва : Политиздат, 1977. 199 с.
9. Погорелова О., Подгорна О. Філософія здоров'я як розділ загальнофілософського знання: досвід компаративного дослідження. *Перспективи. Філософія, політологія, соціологія*. 2015. № 1. С. 85–91.
10. Скумин В.А. Культура здоровья – фундаментальная наука о человеке. Новочеркасск : ТЕРОС, 1995. 327 с.
11. Фромм Е. Здоровое общество. Москва : АСТ, 2005. 365 с.
12. Цимбалюк С. Сучасні підходи до характеристики терміна «здоров'я». *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*. 2016. № 4. С. 88–94.

REFERENCES

1. Bojko, Yu. (2014). Naukovyi analiz katehorii «zdrovovia» ta «zdrovovi sposib zhyttia» z pozytsii pedahohichnoi aksiolohii (Scientific analysis of the category «health» and «healthy lifestyle» from the standpoint of pedagogical axiology). *Psykhologo-pedahohichni problemy silskoi shkoly - Psychological and pedagogical problems of rural school*. 50, pp. 63–71 [in Ukraine].
2. Borsyakov, Yu.I., Nikishin, S.V., Shishov, A.V. (2021). Filosofiya i ekologiya zdorovya (Philosophy and ecology of health). *Kultura fizicheskaya i zdorove - Physical culture and health*. 1 (77), pp. 9-12 [in Russian].
3. Burtsev, V.A., Burtseva, E.V., Dedlovskaya, M.V., Rusakova, S.S. (2019). Filosofskie problemyi zdorovya (Philosophical health problems). Kazan: Oliteh [in Russian].
4. Byihovskaya, I.M. (1996). Fizicheskaya kultura kak prakticheskaya akseologiya chelovecheskogo tela (Physical culture as a practical axeology of the human body). *Teoriya i praktika fizicheskoy kulturyi - Theory and practice of physical culture*. 2, pp. 17-23 [in Russian].
5. Zahalna teoriia zdorovia ta zdoroviazberezhennia : kolektyvna monohrafiia (2017) / za zag. red. prof. Yu.D. Bojchuka (General theory of health and health: a collective monograph). Kharkiv: Vyd. Rozhko S.G. [in Ukraine].
6. Izbash, L.M. (2015). Struktura ta komponenty kulturyi zdorovia osobystosti (Structure and components of personal health culture). *Zbirnyk naukovykh prats Khmelnytskoho instytutu sotsialnykh tekhnolohii Universytetu «Ukraina» - Collection of scientific works of the Khmelnytsky Institute of Social Technologies of the University «Ukraine»*. 11, pp. 131-135 [in Ukraine].
7. Kucheriavyi, O.H. (2011). Kultura zdorovia yak tsilisna vlastyvist osobystosti y skladova chastyna yii zahalnoi kultury. (Culture of health as a holistic property of the individual and part of its overall culture). *Naukovyi visnyk Pivdenoukrainskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. K.D. Ushynskoho – Scientific Bulletin of the South Ukrainian National Pedagogical University. KD Ushinsky*. 9-10, pp. 121-126 [in Ukraine].
8. Mezhuev, V.M. Kultura i istoriya (1977). (Culture and history). M.: Politizdat [in Russian].
9. Pogorelova, O., Podgorna, O. (2015). Filosofiia zdorovia yak rozdil zahalnofilosofskoho znannia: dosvid komparatyvnoho doslidzhennia. (Philosophy of health as a section of general philosophical knowledge: the experience of comparative research). «Perspektyvy». *Sotsialno-politychnyi zhurnal. Filosofiia, politolohiia, sotsiolohiia – «Perspectives»*. *Socio-political magazine. Philosophy, political science, sociology*. 1, pp. 85-91 [in Ukraine].
10. Skumin, V.A. (1995). Kultura zdorovya - fundamentalnaya nauka o cheloveke (The culture of health - is a fundamental science of man). Novocherkassk: TEROС [in Russian].

11. Fromm, E. (2005). *Zdorovoe obschestvo (Healthy society)*. M.: ACT [in Russian].
12. Tsybaliuk, S. (2016). Suchasni pidkhody do kharakterystyky termina «zdorovia» (Modern approaches to the characterization of the term «health»). *Fizychnye vykhovannia, sport i kultura zdorovia u suchasnomu suspilstvi - Physical education, sports and health culture in modern society*. 4. pp. 88-94 [in Ukraine].

Lavrova Larysa Vasylivna

Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Education and Culture of Health
Communal Institution of Higher Education “Dnipro Academy of Continuing Education”
of Dnipropetrovsk Regional Council”
70 Antonovycha str., Dnipro, Ukraine
orcid.org/0000-0001-8027-3364

Bratanich Borys Volodymyrovych

Doctor of Philosophy, Professor,
Professor at the Department of Psychology
Communal Institution of Higher Education “Dnipro Academy of Continuing Education”
of Dnipropetrovsk Regional Council”
70 Antonovycha str., Dnipro, Ukraine
orcid.org/0000-0001-7175-924X

HEALTH CULTURE AS A SUBJECT OF PHILOSOPHICAL CONSIDERATION

The urgency of the problem. *Global changes in health factors should be considered an integral reason for distinguishing the culture of health as an independent direction of philosophical research. The principles of forming a culture of health follow from the responsibility of the individual for his health and life and focus it on independent activities to build their essential strength and in general the process of self-actualization. In terms of the socio-educational space of health culture, it is most appropriate to talk about the purposeful cultivation of state and public ideology of health as an integrative basis for its functioning.*

The purpose of the study is to determine the worldview and value specifics of health culture in the context of its interpretation as a subject of philosophical research.

Research methods. To determine the interdisciplinary problem of worldview and value specifics of health culture, comparative, systemic, structural and functional methods were used, as well as methodological guidelines of philosophy of education, philosophy of health, philosophy of culture and post-classical innovations of the theory of cognition.

The results of the study. It is worth noting that the culture of health in the value dimension can be interpreted as a set of socially accepted values, implemented by providing the necessary prerequisites and conditions for the formation of the need and interest of the individual in ensuring their own health in the unity of all its species. The most important thing is the formation of moral and spiritual health, which occurs both as a process of moral education and as a process of forming the spirituality of the individual. In general, it is a process of formation, development and qualitative transformation of the moral and spiritual consciousness of the individual, which is carried out under the influence of the whole set of educational and social factors that socialize the individual. A healthy lifestyle of an individual should be a unifying and stabilizing factor for subordination to the purposeful influence of natural components. It is able to support the process of forming a culture of public health and ensure the appropriate content of the model of life of a particular individual and ensures the formation of basic health values in modern society.

Key words: *philosophy of culture, philosophy of education, philosophy of health, culture of health, healthy lifestyle, values.*